

Н. В. Фарафонова,
к. е. н., завідувач кафедри фінансів,
Житомирська філія Київського інституту бізнесу та технологій

ФОРМУВАННЯ ФОНДУ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В РИНКОВИХ УМОВАХ

У статті запропоновано механізм формування фонду відтворення основних засобів, що базується на управлінні кругообігом коштів амортизаційного фонду як джерела простого відтворення та створенні накопичувального фонду розширеного відтворення шляхом акумуляції коштів у сумі нарахованої амортизації на спеціальному банківському рахунку.

The paper proposed mechanism of reproduction fund fixed assets on management turnover depreciation fund of funds as a source of easy playback and creation of savings fund accumulation through expanded reproduction of funds in the amount of accumulated depreciation of a special bank account.

ВСТУП

Забезпеченість аграрного сектора економіки основними виробничими засобами є необхідною умовою нарощування виробничих потужностей, здійснення ефективної господарської діяльності, удосконалення виробництва та поліпшення умов праці в умовах ринкової економіки. Тому відтворення виробничого потенціалу в частині основних виробничих засобів має бути пріоритетним при формуванні матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств.

Науково обгрунтовані методологічні положення щодо ефективності процесу відтворення основних виробничих засобів є підґрунтям для аналізу економічної ефективності господарської діяльності підприємств в умовах ринку. Теоретичні аспекти сутності амортизації як джерела простого відтворення основних засобів викладені в наукових працях І.О. Бланка, М.А. Борисенко, С.А. Брю, М.Ф. Ван Бреда, Д. Крістейла, К.Р. Макконела, Г.М. Підлісецького, П.Т. Саблука, А. Степанкова, Е.С. Хендериксена та ін. Незважаючи на велику кількість і різноплановість досліджень, недостатньо вивченою залишається проблема реального формування фонду відтворення для потреб як простого, так і розширеного відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Негативним аспектом процесу відтворення основних виробничих засобів є скорочення обсягів амортизаційних відрахувань. Питома вага амортизації в загальній сумі виробничих витрат становить 4,5—5,5%. При цьому їх більша частина використовується не за цільовим призначенням, а на поповнення оборотних засобів. Фінансовий стан більшості сільськогосподарських товаровиробників та відсутність контролю за використанням амортизаційного фонду зумовили його фіскальний характер. Тому проблема формування фонду відтворення для оновлення основних виробничих засобів сільськогосподарських підприємств є актуальною і потребує вирішення. Метою статті є обгрунтування теоретичних і методичних положень щодо аналізу обсягів амортизаційних відрахувань, які є джерелом простого відтворення основних засобів суб'єктів господарювання. Завдання статті полягає у розробці та обгрунтуванні дії механізму формування фонду відтворення основних виробничих засобів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Для підвищення рівня економічної ефективності господарювання аграрних підприємств та інтенсивного ведення сільськогосподарського виробництва необхідно забезпечити безперервне відтворення основних виробничих засобів. Як відомо, джерелами простого відтворення засобів праці є прибуток та амортизація. Як показує практика, більшість сільськогосподарських підприємств використовують прибуток не на відтворення основних засобів, тому єдиним внутрішнім джерелом фінансування їх оновлення є амортизаційний фонд.

Термін "амортизація" (amortisatio) вперше було вжито у XVI столітті і з латинської він дослівно означає "погашення". У роботах вітчизняних і зарубіжних економістів зустрічається трактування поняття амортизації як "безсмертя" ("mort" означає смерть, а частка "a" — заперечення будучого). В економічній літературі існують різні підходи до визначення терміна "амортизація", які можна систематизувати у декілька основних груп: амортизація як категорія бухгалтерського обліку; амортизація як економічний процес; амортизація як механізм перенесення вартості основних засобів.

Ряд вчених-економістів розглядають амортизацію в площині бухгалтерського обліку. Так, Д. Крістейл трактує амортизацію як бухгалтерський термін, що відображає витрати вартості активів протягом терміну їх служби, які враховують старіння, використання та знос активів [10]. В наукових поглядах американських вчених-економістів Е.С. Хендериксена та М.Ф. Ван Бреда зазначається, що амортизація — це метод бухгалтерського обліку, який дозволяє систематичним і раціональним способом розподіляти витрати або вартість капітальних активів (за мінусом ліквідаційної вартості) протягом всього терміну їх служби [9]. К.Р. Макконел та С.А. Брю під амортизацією розуміють щорічні відрахування, які відображають обсяг капіталу, спожитого протягом процесу виробництва у окремі роки, тобто амортизація являє собою певний бухгалтерський запис [6]. Згідно Податкового Кодексу України, амортизація — систематичний розподіл вартості основних засобів, інших необоротних та нематеріальних активів, що амортизуються протягом строку їх корисного використання [1].

Інші вчені розглядають амортизацію як економічний процес. Так, А. Степанков відмічає, що амортизація — це

Таблиця 1. Динаміка руху та стану основних засобів сільськогосподарських підприємств Житомирської області

Показник	2000 р.	2004 р.	2008 р.	2010 р.	Відхилення 2010 від 2000 (+,-)
Основні засоби на початок року, млн грн.	4552,0	2796,2	1630,9	1478,7	-3073,3
Введено в дію основних засобів, млн грн.	46,4	66,3	191,0	121,4	75,0
Ліквідовано основних засобів, млн грн.	157,0	219,5	124,9	75,4	-81,6
Основні засоби на кінець року, млн грн.	4357,3	2576,7	1665,6	1524,7	-2832,6
Знос з початку експлуатації, млн грн.	2198,3	1339,3	799,5	700,7	-1497,6
Річний приріст (+), зниження (-), млн грн.	-194,7	-219,5	34,7	46,1	240,8
Темпи росту (зниження), %	95,7	92,2	102,1	103,1	7,4
Коефіцієнт оновлення, %	1,1	2,6	11,5	8,0	6,9
Коефіцієнт ліквідації, %	3,4	7,8	7,7	5,1	1,6
Коефіцієнт зносу, %	50,5	52,0	48,0	46,0	-4,5
Коефіцієнт інтенсивного оновлення, в. п.	-2,4	-5,3	3,8	2,9	5,3

Джерело: розраховано за даними Головного управління агропромислового розвитку Житомирської обласної державної адміністрації.

єдність двох протилежних економічних процесів: поступового знецінення основних засобів внаслідок їх фізичного зносу і технічного старіння та відшкодування цього знецінення шляхом періодичних відрахувань окремих сум (амортизаційних відрахувань), що включаються в собівартість продукції, виробленої за допомогою вказаних основних засобів [8]. На думку К.П. Проскури та Н.О. Дугієнко, під амортизацією слід розуміти перенесення вартості основних виробничих засобів у міру їх зносу на продукцію, що виробляється, та використання цієї вартості для їх наступного відтворення [5, 7]. Тогожної думки притримується і М.А. Борисенко, яка пропонує амортизацію трактувати як економічну категорію, що забезпечує необхідний зв'язок між процесами поновлення виробництва та відшкодування вартості, зношених у процесі цього виробництва, основних засобів [4].

Ряд вчених розглядають амортизацію як механізм перенесення вартості основних засобів. Так, І.О. Бланк трактує амортизацію як економічний механізм поступового перенесення зносу основних засобів на готовий продукт, що реалізується, у результаті чого їх первісна вартість розподіляється у часі протягом певного строку їх служби та формується спеціальний грошовий фонд, який забезпечує відтворення [3]. В.І. Бакай вважає, що під амортизацією слід розуміти складний фінансово-економічний механізм розподілу вартості основних засобів, яка амортизується протягом строку їх експлуатації, і перенесенням її на новостворений продукт з наступним нагромадженням коштів для відтворення основних засобів [2].

Хоча в економічній літературі і розглядаються різні наукові погляди щодо трактування терміна "амортизація", всі вони передбачають, що основним завданням амортизації є фінансування простого відтворення основних виробничих засобів суб'єктів господарювання.

За останні 10 років кризовий фінансовий стан більшості сільськогосподарських товаровиробників зумовив негативні тенденції в динаміці та відтворенні основних виробничих засобів аграрного сектору економіки. Аналіз динаміки та стану основних засобів сільськогосподарських підприємств Житомирської області свідчить про те, що їх вартість має тенденцію до зменшення (табл. 1).

Протягом 2000—2010 рр. спостерігається тенденція до зменшення вартості основних засобів як на початок, так і на кінець року. У 2010 р. порівняно з 2000 р. вартість основних виробничих засобів на початок року зменшилась на 3073,3 млн грн., а на кінець року — на 2832,6 млн грн. Позитивним є те, що вартість введених в дію нових основних засобів мала тенденцію до зростання і у 2010 р. порівняно з 2000 р. вона збільшилась у 2,6 рази, а вартість ліквідованих — зменшилась у 2,1 рази. За рахунок цього коефіцієнт оновлення має тенденцію до зростання, а коефіцієнти ліквідації та зносу — до зменшення. До 2008 р. спостерігалось перевищення значення коефіцієнта ліквідації основних засобів порівняно з коефіцієнтом їх оновлення, що свідчило про безперервний процес їх старіння. У 2008 р. за рахунок значного збільшення вартості введених в дію нових основних засобів коефіцієнт оновлення перевищив коефіцієнт ліквідації на 3,8 в. п., а у 2010 р. — на 2,9 в. п. Починаючи з 2008 р. сільськогосподарські підприємства намагаються нарощувати виробничі потужності, але їх обсяги все ж недостатні для нормального функціонування та ефективної діяльності аграрних товаровиробників.

Варто зазначити, що значна частина основних виробничих засобів, що знаходяться на балансі сільськогосподарських підприємств, відпрацювала термін експлуатації і має низьку балансову вартість, на яку нараховуються незначні амортизаційні відрахування. Кошти амортизаційних фондів, отримані за рахунок амортизаційних відрахувань за минулі роки, були знецінені через негативні явища в економіці країни, інфляційні процеси. Це викликало ситуацію, коли амортизація, нарахована сьогодні, не дозволяє отримати достатню суму коштів для відтворення основних засобів, а розраховувати на кошти амортизаційних фондів попередніх років сільськогосподарські підприємства не можуть.

Хоча протягом останніх років і спостерігається позитивна тенденція збільшення обсягів амортизаційних відрахувань, за допомогою яких регулюється швидкість та безперервність оновлення основних виробничих засобів суб'єктів господарювання, однак їх обсяги недостатні для повноцінного процесу відтворення (табл. 2). При цьому необхідно зважати на те, що протягом останніх років амортизація мала суто фіскальний характер, який зумовлений відсутністю суворого контролю органів державної виконавчої влади за цільовим використанням амортизаційних відрахувань.

Крім того, внаслідок інфляційних процесів та стрімкого зростання цін на продукцію промисловості і будівництва, що використовуються в сільському господарстві, нагромаджена в амортизаційному фонді сума коштів на час повного зносу об'єктів основних виробничих засобів не відповідає їх відновній вартості за новими цінами. Для вирішення цієї проблеми пропонується механізм, який враховує особливості амортизаційних відрахувань, накопичення амортизаційних сум та контролює процес їх цільового використання для забезпечення вчасного та безперервного процесу відтворення основних виробничих засобів сільськогосподарських підприємств (рис. 1).

Запропонований механізм відтворення основних виробничих засобів сільськогосподарських підприємств включає чотири етапи. На першому етапі, згідно з обраними методами амортизації, здійснюються амортизаційні відрахування на об'єкти основних виробничих засобів. Другий етап полягає у включенні амортизаційних відрахувань до собівартості продукції. На третьому етапі відбувається повернення амортизації у вигляді надходження грошових коштів за рахунок коштів від виручки за реалізовану продукцію. Четвертий етап передбачає накопичення амортизаційних відрахувань в амортизаційному фонді на спеціальному банківському рахунку для цільового використання.

Процес відтворення виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств в ринкових умовах вимагає державного втручання з метою регулювання процесів відтворення основних виробничих засобів, впровадження новітніх технологій, збільшення інвестиційних ресурсів для їх формування на інноваційній основі. Головна роль держави полягає у підтримці сільськогосподарських товаровиробників шляхом здешевлення кредитів комерційних банків, що надаються аграрному сектору економіки; програм підтримки виробництва продукції рослинництва і тваринництва; часткової компенсації вартості складної сільськогосподарської техніки не лише вітчизняного, а й іноземного виробництва; компенсування наслідків надзвичайних подій; розвитку системи повного і своєчасного інформування товаровиробників щодо можливостей оновлення технічних засобів виробництва. При цьому забезпечується вільний доступ сільськогосподарських підприємств до різних джерел фінансування їх господарської діяльності.

Таблиця 2. Динаміка амортизаційних відрахувань сільськогосподарських підприємств Житомирської області

Показник	2004 р.	2006 р.	2008 р.	2010 р.	2010 до 2004, %
Кількість сільськогосподарських підприємств	643	513	409	381	59,3
Амортизаційні відрахування, тис. грн.	29208	35793	51518	80864	276,9
Амортизація з розрахунку на одне підприємство	45,4	69,8	126,0	212,2	467,2

Джерело: розраховано за даними Головного управління агропромислового розвитку Житомирської обласної державної адміністрації

Особливе місце в механізмі відтворення основних виробничих засобів сільськогосподарських підприємств належить управлінню агропромислового розвитку, яке є посередником між державою та банківськими установами з приводу перерозподілу коштів, які виділяються для виконання державних програм підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Для мобілізації коштів амортизаційного фонду в банківській установі доцільно відкрити спеціальний рахунок, який одночасно є депозитним. На даний рахунок щорічно надходять амортизаційні відрахування. Використання останніх можливе лише на відтворення основних виробничих засобів, тобто банківський рахунок має цільовий характер. Основними умовами використання коштів спеціального рахунку, на якому мобілізується амортизаційний фонд, мають бути: використання коштів лише для потреб відтворення основних виробничих засобів; відсоткові нарахування здійснюються за складними відсотками; можливість зняття коштів з депозитного рахунку в будь-який період на цільове використання (для простого чи розширеного відтворення основних виробничих засобів) без втрати нарахованих відсотків; обов'язкова індексація вкладу, тобто зміна суми вкладу внаслідок знецінення грошей та інфляційних процесів у країні.

маржа, а різниця відсотків кредиту і депозиту погашається за допомогою залучення коштів державних цільових програм підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

ВИСНОВКИ

Завдяки використанню механізму кругообігу коштів амортизаційного фонду заморожені в необоротних активах підприємства фінансові ресурси вивільняються і акумулюються на розрахунковому рахунку для відтворення виробничих потужностей підприємства. Також для ефективного процесу відтворення основних виробничих засобів необхідно розробити відповідні пропозиції щодо формування амортизаційного фонду та цільового використання амортизаційних відрахувань для переоснащення сільськогосподарських підприємств та підвищення їх техніко-технологічного рівня.

Література:

1. Податковий Кодекс України: Закон України від 02.12.10 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon.gov.ua>.
2. Бакай В.І. Амортизаційна політика та оновлення основних фондів на промислових підприємствах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" / В.І. Бакай; Хмельницький нац. ун-т. — Хмельницький, 2006. — 20 с.
3. Бланк І.А. Інвестиційний менеджмент / МП "ИТЕМ" ЛТД "Юнайтед Лондон Трейд Лимітед" (Москва-Лондон). — К., 1995. — 448 с.
4. Борисенко М.А. Обґрунтування амортизаційної політики підприємств а умовах її лібералізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" / М.А. Борисенко; Харківський нац. екон. ун-т. — Харків, 2004. — 22 с.
5. Дугієнко Н.О. Амортизаційна політика та основні напрямки підвищення її ефективності в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.01 "Економічна теорія та історія економічної думки" / Н.О. Дугієнко; Київський нац. екон. ун-т імені Вадима Гетьмана. — Київ, 2007. — 24 с.
6. Макконнелл К.Р. Экономика. Принципы, проблемы и политика: в 2-х т.; пер. с англ. / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю. — М.: Республика, 1992. — Т.2. — 399 с.
7. Проскура К.П. Вплив амортизації на фінансування вітчизняних підприємств / К.П. Проскура, Г.О. Зіновев, О.М. Капустян // Актуальні проблеми економіки. — 2010. — № 6 (108). — С. 144—150.
8. Степанков А. К вопросу о воспроизводстве и амортизации средств труда // Вопросы экономики. — 1997. — № 3. — С. 117—123.
9. Хендриксен Э.С. Теория бухгалтерского учета / Э.С. Хендриксен, М.Ф. Ван Бреда: Пер. с англ. / Под ред. проф. Я.В. Соколова — М.: Финансы и статистика, 2000. — 576 с.
10. The Cambridge Encyclopedia. Edited by David Crystal. — Cambridge, 1997. — 1303 p.

Рис. 1. Механізм відтворення основних виробничих засобів сільськогосподарських підприємств

Джерело: власні дослідження.